

תפלת יוה"כ בדברי הראשונים וגדולי האחרונים

הקדמה

בע"ה עומדים אנו כיום, בפרוס ימים הנוראים יום הדין ויום הסליחה והכיפורים, וכל בר לבב מכין נפשו ורוחו לקראת ימים אלה, אלו מרבים בסליחות ותחנונים כמנהג אבותיהם בני ארצות ספרד ובנותיה, ואלו תוקעים בשופר לעורר הלבבות כמנהג אבותיהם בני ארצות אשכנז ובנותיה, הצד השווה שבהם שכולם אווזים מעשה אבותיהם בידיהם לכוון לבכם לקראת ימים הנוראים.

וכידוע מנהגי ישראל היוו חלק בלתי נפרד מהיהדות במשך הדורות, וחלק בלתי נפרד מהמסורת בכל אתר ואתר, עד שחלק מהם נשמרים בקפידא אצל כל או חלק מעדות ישראל כמו ההלכה הצרופה, וחלקם מובאים בשולחן ערוך שהוא ספר ההלכה בה' ידיעה לכל קהלות ישראל.

אמנם אם נסתכל על מנהגי קהלות ישראל לפזוריהם נראה, שיש מנהגים שמיוחדים רק למיעוטם של העדות ויש שהוא נחלתם של ציבור רחב יותר, יש שמיוחד רק לבני אשכנז ויש רק לבני ספרד וכו' כידוע. וכן כשנסתכל במקורי המנהגים בדברי הראשונים וגדולי האחרונים נראה ג"כ יש מנהגים הקיימים כיום שאינם מובאים כלל בדבריהם ויש מנהגים המובאים במעט מהם ויש ברובם וכו'.

תופעה מוזרה ובלתי מובנת התרחשה למנהג אמירת סליחות וי"ג מדות ביוה"כ בכל תפלות היום שעל אף היותו מנהג המובא בכל הראשונים ואחרונים (המסדרים או מדברים על תפלות היום) ועל אף היותו מנהג כל תפוצות ישראל בלי יוצא מן הכלל נשמט המנהג מרוב הקהלות (האשכנזיות) היום עד שבקושי אחד מעיר יודע בכלל על קיום מנהג כזה. (הסבר – בכל הקהלות היה המנהג שבאמצע ברכה אמצעית התחילו סלח לנו אבינו וכו' ואמרו סליחות, כדרך שאנו אומרים בימי הסליחות, דהיינו פיוט, א-ל מלך יושב, ויעבור, וחזור הלילה כמ"פ, פזמון, ואח"כ התחילו זכור רחמין, ובחלק מהמחזורים היו הסליחות נדפסות בתוכם, ובחלקם היה כתוב לפני זכור רחמין 'כאן אומרים סליחות', והסליחות היו נדפסות בספר סליחות מיוחד).

ומטעם זה התעורר בנו רצון עז לפרסם מאמרנו זה לזכור ולהזכיר את המנהג החשוב הזה לשארית ישראל, כמו כן ברצוננו לארגן בע"ה מניין ביום הקדוש עם אמירת סליחות כמנהג פולין בתפלות שחרית מוסף ומנחה ומי שמעוניין להשתתף יכול להתקשר למספר טלפון 02-6542135 (להשאיר הודעה) או ע"י פקס 1532-6542135.

ואם ישאל השואל הלא היו הרבה יוצרות וקרובות שנתבטל אמירתם כיום וכיון שנתבטל נתבטל ואין זו הלכה פסוקה שנצטרך להחזירו ולשקוד עליו ומה נשתנו הסליחות הללו? התשובה פשוטה, שלפי דברי הראשונים ולפי מה שנהגו אחריהם בכל אתר ואתר, הסליחות הם מעיקר תפלות היום כאשר יתברר בפנים אבל הקרובות והפיוטים אע"פ שחשובים הם מאד וח"ו לפקפק באמירתם, מ"מ אינם מעיקר חובת התפלה כמו שיתבאר, והמעין בהם יראה שרובם מדברים על גודל קדושת היום וסדר העבודה, אבל אינם 'תחנונות ובקשות', ובר"ה מאריכים בהם מפני שהוא יו"ט ואין אומרים בו שום סליחות לפי מנהג רוב הקהלות, מ"מ ביוה"כ שהוא יום סליחה ומחילה אע"פ שמאריכים ג"כ בפיוטים וקרובות מפני קדושת היום ולעורר הלבבות מ"מ עיקר התפלה הוא שעומדים בתחנונים רוב היום והמעין בסליחות יראה שכולם תחנונות ובקשות וידיים שהם עיקר חובת היום. ויה"ר מלא"ש שבזו השנה נראה הדר מראה כהן בצאתו בשלום מבית קה"ק אמן.

בברכת כוח"ט לכל בית ישראל
הועד לבירור מנהגי קהלות ישראל

חובה וטוב למעט, אבל בברכה
האמצעית חובת היום הם, וטוב
להרבות בהם עכ"ל.

והנה המעיין בראשונים מימות
הגאונים עד עכשיו, יראה שכל
הראשונים שמביאין סדר התפלה
ביוה"כ, אף אחד מהם אינו מדלג
המנהג (או "החוב" לרע"ג) לומר
סליחות וי"ג מדות, על אף שחלוקין
במספרם, ובקצת מנהגים א"א
סליחות למוסף, מ"מ רובם ככולם
אומרים מספר לא מבוטל של סליחות
וי"ג מדות בכל חמש תפלות היום,
ואנו מתכוונים כאן להביא רק כמה
מהם להוכיח איך שבכל תפוצות
ישראל נתפשט המנהג הזה עוד מימות
הראשונים, ומן הסתם עוד קודם.

ראשונה נתחיל עם מנהג אשכנז, ובני
אשכנז הם המרבים בסליחות יותר
מכל עדה אחרת, והבאנו כבר לעיל
את המרדכי בשם הראב"ה לומר י"ג
פעמים י"ג מדות, וידוע שהראב"ה
היה מגדולי חכמי אשכנז, וכ"ה במנהג
וורמייזא לערך י"ג סליחות לשחרית
ועוד כשבע למוסף ועוד כשבע
למנחה.

ועיין בהגהות מיימונית בסוף ספר
אהבה בסדר התפלות אות י' שמסדר
שם סדר תפלת שחרית ביו"כ וז"ל:
ואומר סליחות י"ג פעמים י"ג מדות,
ומתחיל 'אפס מזיח' וכו' עיי"ש
שמביא כל הסליחות שאומרים

כתב המרדכי (יומא סי' תשכ"ז)
אשכחן בתשובות הגאונים: מנהג של
ישיבה בשחרית אומר ז' ויעבור (היינו
י"ג מדות) ובמוסף ז' ובמנחה ו' ובנעילה
ג', וראב"ה קבל שבתפלת יוצר י"ל
י"ג פעמים ויעבור כנגד י"ג מדות
עכ"ל.

תשובה"ג הללו (לפעמים בשינוי
קצת) מביא האו"ז בהלכות יוה"כ,
וגם הטור בסימן תר"כ מביאו להלכה,
והטור מוסיף ע"ז דברי רב עמרם
גאון וז"ל: ויורד השליח צבור ואומר
במגן ומחיה ובהמלך הקדוש דברי
ריצוי וסליחה, ולא דבר קצוב הוא
ולא חובה, אלא שבח והודאה והזכרת
זכות אבות, ומה שירצו להרבות או
למעט הרשות בידם, ולפנינו אין
אומרים אלא דבר מועט בשלש
ראשונות, אבל סליחות ורחמים
חובת היום הוא עכ"ל.

ומפרש הב"י וז"ל: פירוש הא
דאמרינן לא דבר קצוב הוא ולא
חובה, היינו בשלש ראשונות דוקא,
אבל סליחות ורחמים שאומרים
בברכה אמצעית חובת היום הם, ועוד
יש לומר דהכי קאמר, הא דאמינא
דבידם הוא להרבות או למעט ולפנינו
אין אומרים אלא דבר מועט, זהו
דוקא בשלש ראשונות, אבל סליחות
ורחמים הנאמרים בברכה אמצעית
חובת היום הם, ואינו שבח למעט
בהם עכ"ל. וכן מפרש הב"ח וז"ל:
כלומר בשלש ראשונות דוקא לא הוה

בשחרית, ובמוסף מביא שם ה' סליחות, ובמנחה כותב: סליחות 'אדון כתקח מועד', 'אל ימעט', 'אלקים אל דמי', ושאר סליחות ממטבע רבינו מאיר, עקידה 'אמונת אומן', פזמון 'רועה ישראל' עיי"ש.

וכן בכל הארצות יוצאי אשכנז מעיד עלינו ר' אייזיק טירנא בספר המנהגים (שכידוע כל המחזורים שלנו דהיינו פולין, הונגריה, ליטא, אושטרייך ועוד, בנויים על ספר המנהגים שלו) וז"ל: ואומרים י"ג סליחות לשחרית ושלישיה ושלמונית וכן למוסף ולמנחה עכ"ל.

ונעבור לארץ ספרד עיין ברי"צ גיאת שמביא את תשוה"ג הנ"ל, ועיין באבודרהם שמביאו ג"כ, וגם מביא את רע"ג שהביא הטור, ויש אצלו משמעות שעוד האריכו בסליחות ופזמונים בין מוסף למנחה ובין מנחה לנעילה עיי"ש.

ומנהג צרפת, עיין בהמנהיג וז"ל: וכתב רב עמרם, בתפלת המנחה א"א לא סליחות ולא רחמים וכו', וכן אמר רב סעדיה גאון שא"א סליחות ורחמים רק בשחרית ובנעילה, ובצרפת נהגו בכל ארבע תפלות לומר וכו' עכ"ל. ומה שהביא בשם ר"ע, הנה בסדר רע"ג שלפנינו כתוב כלשון הזה: ולומר במנחה סליחות הרשות בידו, שיום סליחה הוא, ובכל תפלה ותפלה ראוי לומר, ומנהג של ישיבה

בשחרית אומר חמש ובמוסף שבע, במנחה ובנעילה ג' ג', ואם יש פנאי אומר ה' עכ"ל. ואולי היה לו גירסא אחרת בזה או שכיון שכתב הרשות בידו משמע ליה שאינה חובה כמו בשאר התפלות.

ומנהג פרובינציא, עיין בא"ח לר"א מלוני"ל שמביא מספר הסליחות בשחרית ובמוסף ובמנחה ומביא שם ג"כ מנהג נרבונא וקטלוניא.

ומנהג איטליא, עיין בשבלי הלקט שמביא בקצרה שאומרים סליחות ווידויים בשחרית ובמנחה וי"ג מדות, אבל במוסף כתב שאין נוהגין לומר סליחות.

אתה הראית לדעת כי מנהג זה (לומר סליחות וי"ג מדות) נתפשט בכל תפוצות ישראל מימות הגאונים, והספרדים והתימנים מחזיקין במנהג זה עד היום (רק שאינם מפסיקין באמצע התפלה, ואומרים אחרי כל אחד מה' תפלות הרבה סליחות, והרוצה יסתכל במחזורים שלהם זכור לאברהם ועוד, וכן בתכלאל תימני) ומשום זה תמה תמה אקרא, איך נאבד המנהג העתיק היקר הזה מתוכינו, בין מקהלות החסידים ובין מקהלות המתפללים נוסח הגר"א ולא נשאר זכר מנהגו, (על אף שבמחזורים נדפס כל פעם קודם זכור רחמיך "כאן אומרים סליחות" או "בק" אומרים כאן סליחות" ובמחזורים המאוחרים

בדיבור או במעשה, וטענתם צדק בפיהם 'חדש אסור מן התורה' או 'מי אתם לחדש דברים שלא שיערום אבותינו'.

והתשובה לכל אלה מבואר, שדבר ברור הוא שלא דבר חדש הוא שלא שיערום אבותינו ולא דבר ישן הוא שביטולם חכמי הדורות שהיו אחריהם, אלא מנהג הקיים כיום הזה בין אצל בני אשכנז בין אצל עדות ספרד ותימן, מ"מ אצל הספרדים והתימנים נשאר המנהג במלואו, ואלו אצל בני אשכנז יוצאי קהלות הותיקות בהונגריה ובגרמניה שהם אחזו במנהגים הישנים, נשאר המנהג למחצה לשליש ולרביע, והטעם אינו מפני שמישהו יפקפק על המנהג, שהרי כל הראשונים מביאין אותו ודנין בו כאשר יתבאר, ולא עוד, אלא מי שיעיין במחזורים הישנים, יראה שנדפסו בהם כל הסליחות (י"ג בכל תפלה) בין במחזורים נוסח פולין, בין נוסח אשכנז, בין נוסח ליטא, בין נוסח הונגריה ועוד, אלא פשוט כמו שמבואר בפנים שקיצרו בו מפני חוסר הזמן.

א"כ תיבנא לדינא, שדבר פשוט הוא שאם קהלה רוצה להחזיר עטרה ליושנה, ומספקים לעצמם זמן להגיד את כל הסליחות כמנהג אבותינו, תבוא עליהם ברכת טוב.

אפילו זה לא נכתב עד כדי כך שדברנו עם הרבה אנשים על סליחות יו"כ ולא ידעו בכלל מה זה... ולא עוד אלא אפילו בין יוצאי קהלות האשכנזים בהונגריה נשאר המנהג בקלישות גדולה, ואפילו בין יוצאי גרמניה מחזיקין המנהג רק למחצה לשליש ולרביע.

ואם לחשך אדם לאמר: הלא גדולים וטובים התפללו במנינים שלא אמרו סליחות כלל ולא מחו. תירוץ על זה אפשר למצוא בערוה"ש סי' תר"כ וז"ל: ומה שתמיהני, דהנה הרא"ש שלהי יומא והטור בסי' זה הביאו בשם הגאונים לומר בשחרית ה"פ ויעבור וי"א י"ג פעמים כנגד י"ג מדות וי"א ז"פ ובמוסף ז"פ וכן במנחה עיי"ש, ואנחנו אין מזכירין אפילו פ"א (כנראה שבמקומו לא אמרוהו עוד משא"כ בהונגריה וגרמניה אמרו עד הזמן האחרון אבל קיצרו בו אע"פ שבדפוס הכל היה נדפס אצלם במחזור) ויש שאין להם עיקר ונוהרים בהם וזה שהוא מהגאונים ובהזכרת י"ג מדות ואין נוהרים בהם וזה נצמח הכל מאריכות הניגונים עד שלא נשאר זמן לומר סליחות ואמירת י"ג מדות א"א בלא אמירת סליחות וכבר צווחו גאוני עולם על החזנים אך אין כח בידינו למחות וד' יכפר. עכ"ל.

אמנם בכל דבר (הנראה כ)חדש רבים המסתייגים, יש מושכים את ידיהם ממנו, ויש שאפילו מתנגדים לו

בס"ד יום א לסדר ואלה יעמדו על הברכה!

כבוד הועד לבירור מנהגי קהלות ישראל טל. 02-6542135 פקס 153-2-6542135

השלום והברכה

ראיתי את הדפים שלכם על ארגון מנין לתפילות יום הכיפורים שחרית מוסף ומנחה עם אמירת סליחות. [מסתמא מי שיצטרף לזה יתפלל גם ערבית ונעילה, וגם בהם יש מה לתקן]

תחזקנה ידיכם!

הלא צועקים על זה כבר כמה דורות לאן נעלמו הסליחות. קיימת התחלה של תיקון לעניין זה בקהילות אשכנז המתחדשות בכמה מקומות, אבל הם נוהגים מנהג אשכנז מערב, ואתם מתכוונים למנהג פולין.

מאז רכשתי מחזור גולדשמיד, הרי בכל תפילה יש עמודים רבים של סליחות נוסח אשכנז פולין ליטא צרפת וכו' ותמיד הסתכלתי על זה כדבר משונה. את מי מעניין מה אמרו בליטא בהשוואה לפולין הלא שניהם עברו מן העולם. גם אשכנז היה נראה שחלף מן העולם.

הסליחות של מנחת יום הכיפורים עברו ל"יום כיפור קטן" ונשארו שם! ראיתי באיזה בית כנסת חוברת צילום של סדר סליחות מלוקט לאחת החסידויות במונסי. גם זה נראה לי משונה, אבל הבנתי שבקרב החסידים לפחות בחו"ל לא בטלה אמירת הסליחות אע"פ שאין סליחות לתפילות האלה במחזור.

כדאי לכם להשקיע כל מאמץ לייסד ולו בשכונה אחת מניין "ישיבתי" עם אמירת סליחות, רצוי עם תפילת ותיקין כדי שיהיה יותר זמן גם לאמירת פיוטים [שאני מבין שלפחות בשלב ראשון תדלגו חלק מהם], בשלב ראשון אפשר גם עם הפסקה בעיקר לצעירים בעלי משפחות. נוסף לזה כמדומה שבהרבה קהילות של בני תורה נהוג להתפלל ותיקין בימים נוראים, ולא יהיו אברכים שימנעו מלהתפלל עמכם מסיבה זו.

אולי שנה ראשונה תחל רק מתפילות יום כיפור [כולל ערבית ונעילה], אבל בהמשך יהיה מניין תורני שמשדל לשמור על המנהגים גם בראש השנה. עליכם למצוא בכל שכונה ואני מבין שבשלב ראשון בירושלים באזור עזרת תורה שהוא קרוב גם לשכונות מסביב כמו סנהדריה פאג"י אונסדורף מטרסדורף גאולה מאה שערים וכו'. יתכן שיהיה ציבור גדול דיו ע"י התארגנות מתאימה למנינים נוספים גם במקומות רחוקים יותר כמו בית וגן רמת שלמה רמות וכד'.

חשוב מאוד שזה יתחיל. ויש לקוות שזה יביא לשינוי כללי לטובה, ולהשפעה ישירה או עקיפה גם על הישיבות וגם על הקהילות הקיימות.

בברכה ובכבוד רב

אליהו לוין

הרב רובין 47/1 ירושלים 97730 טל. 02/5863424 פקס 15325863424

levin-11neto.net.il אני מעדיף באימייל אם אפשר